

Z. Karvalics László

Az információs társadalom mint az oktatás tárgya

2001 májusában egynapos tanácskozást tartottak a Napier Egyetemen, Edinburghben, ahol a résztvevők arra a kérdésre kerestek választ, hogy miképpen lehet *azonosítani* és hogyan lehet *tanítani* a felsőoktatásban azt a tárgyat, amit röviden „információs társadalomnak” nevezünk.

Ez az egyszerű hír közvetett módon azt is jelzi, hogy mostanra már nem az a kérdés, beszélhetünk-e egyáltalán az információs társadalomra vonatkozó tanulmányok¹ (*information society studies*) létjogosultságáról, hanem sokkal inkább az, hogy ennek a stúdiumnak – ami rohamos tempóban válik tantárggyá és terjed a világ egyetemein – mi a tárgya, milyen a belső szerkezete, és hogyan közelíthető meg a tantárgypedagógia hagyományos módszereivel. Mindenekelőtt tehát az erre irányuló rendszerezési elképzeléseket kell áttekintenünk.

1. A tárgy tartalma: mit oktassunk az információs társadalommal kapcsolatos ismeretkörből?

Alistair S. Duff az alábbi négy fontos jellemző vonást emeli ki:

- ennek a területnek – a meglévő tartalmi konszenzusok ellenére – még nincs egységes, kodifikált „értelmezési tartománya”;
- számos *sui generis* iskola egyidejű jelenléte jellemzi;
- a társadalomtudományi spektrumban makroszinten helyezkedik el;
- a mezo- és mikroszintre a „társadalmi informatika” (*social informatics*) kifejezés tűnik alkalmasnak².

¹ A kérdést évekkel ezelőtt megnyugtatóan tisztázta Alistair S. Duff könyve (Duff 2000). Nem igyekszünk tehát igazolni, hogy ez a diszciplína létezik, egyszerűen adottként és elfogadottként beszélünk róla. Duff előadása az edinburghi konferencián (Duff 2001b) számos friss érveléssel járta körül a kérdést, utalva fontos attribútumok (szakmai folyóiratok, konferenciák) további „felfejlődésére” és a Keresztesi-féle tudománytípológiának való megfelelés kérdéseire is. Ezért szükségtelennek tartjuk, hogy hosszadalmasan és körülményesen közelítsük meg az információs társadalom problémakörét. In medias res, annak oktatásával foglalkozunk.

² Duff-fal egyetértve emlékeztetünk rá, hogy az ily módon szűkített értelemben vett *társadalmi informatika* a közelmúltban elhunyt Rob Klingnek és az Indiana Egyetemen működő csoportjának a tevékenysége nyomán vált „bevétté”. Magyarországon 1991 óta oktat társadalmi informatikát a BME-n az az egyetemi műhely, amely sokáig még a nevében is ennek a diszciplínának a megnevezését viselte (most: Információs és Tudásmenedzsment Tanszék, ld. Danyi-Gelléri-Z. Karvalics 1993; Z. Karvalics 1998)

Mindebből az következik, hogy a tárgy tartalmának kulcskomponense a magáról az információs társadalomról folyó vita. Duff (Duff 2001a) megnevezi azt a három „ősforrást”, „nyersvázlatot”, amelyekből a rivális műhelyek kinőnek³:

- Machlup, Porat és az információgazdaság, tudástermelés paradigmája (az *amerikai iskola*);
- az ICT diffúziója (ahol a Nora-Minc jelentéssel indul a diskurzus, és Ian Miles tekinthető a jellegadó alaknak (az *európai iskola*);
- az úgynevezett „információrobbanás” (a *japán iskola*).

A továbblépéshez – az egymással felelő megközelítésektől függetlenül – elsősorban azt kell tisztázni, hogy mik legyenek az információs társadalommal kapcsolatos ismeretkör tantárgyi modulá alakítható pillérei és részterületei.

Black (Black 2001) három vetélkedő, ám egymásra mégiscsak hasonlító modellt vizsgál meg: a társadalom és a technológia találkozásának hagyományos STEP modelljét,⁴ a Webster alapművében adott felosztást és Dutton tipológiáját.

1. táblázat

A tantárggyá formálódó tudásterület lehetséges alapmoduljai

<i>STEP modell</i>	<i>Webster (1995)</i>	<i>Dutton (1996)</i>
Gazdaság	Gazdaság	Termelés (<i>Production</i>)
Társadalom	Foglalkoztatottság	Fogyasztás (<i>Consumption</i>)
Technológia	Technológia	Felhasználás (<i>Utilization</i>)
Politika		Kormányzás (<i>Governance</i>)
(Környezet)	Tér	
Kultúra		

2. Hol és kinek tanítsuk az információs társadalomra vonatkozó ismereteket?

„Az információs társadalom elméletét és gyakorlatát a középiskolákban, a felsőoktatásban és a felnőttoktatásban is tanítani kell.” (Varga 2002)

Ha a fenti előzetes megfontolásokon túl vagyunk, feltehetjük a következő kérdést: kiknek és milyen formában van szükségük arra, hogy szervezett oktatás keretei között képzést kapjanak az információs társadalomról?

³ Duff felosztását leegyszerűsítőnek, hibásnak és végiggondolatlanak tartjuk, de bemutatásától nem zárkoztunk el. Az információs társadalom problémavilága sokkal összetettebb és tagoltabb elméleti térben írható le, erre nézve ld. *Z. Karvalics, 2001*. Vitatható Duffnak az a véleménye is, miszerint a terület „vezértudománya” a szociológia és a (könyvtárosi értelemben vett) információtudomány volna. Abban viszont messzemenően egyetértek vele, hogy erős szintézis-igény jellemzi a területet, de ezt nem Daniel Bell, és nem Manuel Castells testesíti meg.

⁴ A *science, technology, education* és *policy* szavak kezdőbetűiből álló mozaikszó, ami STEEP-re módosul, ha az *environment* is beletartozik.

A külföldi és hazai megközelítések nem kellőképpen differenciáltak ebben a kérdésben. A „felsőoktatás” általában homogén felületként jelenik meg, pedig sokszorosán tagolt. *Hornby* (Hornby 2001) a manchesteri Metropolitan Egyetemen szerzett tapasztalatai alapján leszögezi, hogy az információs társadalomra vonatkozó ismeretek különböző szinteken oktathatók, illetve oktatandók, de egyúttal felhívja a figyelmet arra is, hogy a bevezető évfolyamokon problematikus lehet a teoretikus összefüggések megértése, a posztgraduális képzésben résztvevő hallgatók ugyanakkor nem kellően motiváltak az elmélyedésre az egyes jelenségek értelmezésében.

Véleményem szerint az igazi törésvonal máshol húzódik. Egészen másképpen kell ugyanis foglalkozni azokkal a hallgatókkal, akik a társadalomelmélet (szociológia, filozófia, történettudomány) művelőiként elmélyült és áttekintő vizsgáldásokhoz kapnak segítséget a tanórákon, mint mindenki mással, akik számára az értelmiségi léthez hozzátartozó műveltség gyarapítása végett, „korunk jellegét” megérteni segítő kurzusokon kerítünk sort az információs társadalom ismeretkörének oktatására.⁵ Míg a pedagógusok és az informatikusok számára is egészen speciális céllal (és emiatt más, gazdagabb tartalommal) szükséges képzést szervezni, egészen egyértelműnek látszik, hogy „az alapok lerakását” már korábban, akár 12-13 éves gyerekekkel el lehet és el is kell kezdeni – az általános iskola utolsó éveiben és a középiskolában azonban nem tantárgyi keretben, hanem irányított beszélgetések formájában. Ezekhez az osztályfőnöki óráktól a meghívott előadókkal való tematikus találkozásokon át a klubrendezvényekig számos fórum kínál megfelelő alkalmakat.

⁵ Vagyis a tanár szempontjából nézve egyfajta „evangelizációs” praxis részeként is. Ahogy *Warner* (2001) írja: „az akadémiai világ emberei a prédikátorok analógiájára” cselekszenek. Ugyanez igaz a felnőttoktatásra és a továbbképzésre is: az információs társadalomról szóló oktatás közvetett tudást ad, amelynek szemléletet, kitekintőképességet, valamint megváltozó elemző és transzformációs erőt köszönhetnek mindazok, akik az élethosszig tartó tanulást választják. *Earl* (2001) már egyenesen a felnőttképzésre szakosított módszertant („andragogy” of information society studies) kéri számon.

2. táblázat

Az információs társadalom ismeretkörének nyolc „mikrovilága” az oktatásban

Kor- és szakmacsoport	Az ismeretátadás tartalma, értelme	Jellegzetes oktatási „műfaj” és segédeszköz-igény
Az általános iskola felső (7-8.) osztályai	Fogalmi percepció közvetett módszerekkel	Plakátok, kiadványok, osztályfőnöki óra
Középiszkola	Diskurzusok megjelenítése, beszélgetés, probléma-„mapping”	Osztályfőnöki óra, Sulinetes cél-oldal
„Nem szakos” felsőoktatás	Általános ismeretterjesztés, szemléletformálás, „awareness raising”	Szabadon vagy kötelezően választható, érdekesítő előadás vagy szeminárium
„Szakos” felsőoktatás, speciális és poszt-graduális kurzusok	Elmélyült és áttekinthető vizsgálgatások a tudományág alapkérdéseiben	Szakszeminárium, magas kreditértékű, akár több féléves kurzus
Szakmai képzés	Adott foglalkozáshoz szükséges alapismeretek szisztematikus átadása (pl. teleház-gazdák ⁶ számára)	Akkreditált szakirány, szak, komplett képzési csomag, tantárgycsoportokkal
Pedagógusképzés	A majdani iskolai-nevelési munkában módszertanilag is hasznosítható, gazdagabb ismeretanyag tanítása	Elméleti és módszertani órák, az információs „írástudás” készségeinek fejlesztéséhez szükséges eszközök
Informatikusok (könyvtár- és dokumentációtudomány)	Az informatika társadalmi, humán oldalának bemutatása	Szabadon vagy kötelezően választható tárgy
Felnőttképzés	Általános ismeretterjesztés, szemléletformálás, igényfelkeltés, „hidak” más kurrens tudásvilágokhoz	Szabadegyetem, nyári egyetem ⁷

3. Hogyan tanítsuk az információs társadalommal foglalkozó tárgyat az egyetemen?

„Rövid válasz: próbáld ki az összes módszert, amit a világban eddig kidolgoztak!” (Duff 2001b)

Korábban láttuk, hogy az információs társadalommal foglalkozó tárgy – a mögötte álló tudományos ismeretek szélsőségesen multidiszciplináris voltára visszavezethetően⁸ – rendkívül összetett. Tartalmi határai amőbaként alakulnak, a választott diskurzusok megjelenítése maga a tárgy határainak kijelölése. *Hornby* (Hornby

⁸ Ehhez társul az, amit Duff (2001a) *anyatudományi meghatározottságnak* nevez: bármely diszciplína képviselője, ha találkozik az információs társadalom témakörével, azonnal tud közös metszeteket képezni azzal, akár közlekedésmérnök, akár menedzser, akár idegen nyelv szakos hallgatókról van szó.

⁶ Hazai képzésük előkészítés alatt áll a Budapesti Gazdasági Főiskolán (BGF).

⁷ Ld. például a Tartui Nyílt Egyetem kurzusait az információs társadalomról, www.ut.ec/av/summer/ItIS.php, ill. hazánkban a Stratégiakutató Intézet nyári meseteriskoláját.

2001) szerint a témaválasztásoknál és a tárgy dramaturgiai ívének kijelölésekor egyenesen a bernsteini „framing”, a tárgyalási univerzum kereteinek kijelölése⁹ tűnik az egyik lehetséges útnak. Ez azonban Duff (Duff 2001a) szerint nem változtat azon, hogy a diákok bizonyosságot és szilárd tanokat (*certainly and dogma*) követelnek, amit viszont az oktatók adni tudnak, az – a jelzett okok következtében – mindössze az árnyalatok és többértelműségek (*nuance and ambiguity*) világa. Emiatt felértékelődik az oktató saját viszonyulása az információs társadalom jelenségeihez: az, hogy a tanár mennyire szkeptikus vagy milyen vízióval rendelkezik, döntően meghatározza a lehetséges kurzusok irányát és tartalmát.¹⁰

Abban viszont közmegegyezés látszik kialakulni, hogy a tudásvilág természete megköveteli, hogy a magas színvonalú „akadémiai” nézőpontokat egészségesen kell összevegyíteni az esettanulmányok praxis-szintjével.

Black (Black 2001) az információs társadalomra vonatkozó ismereteket oktató kurzusoktól azt várja el, hogy elvégzésükkel a diákok képessé váljanak

- azonosítani és értékelni (*identify and assess*) az információs társadalom alternatív megközelítéseit;
- felmérni az információ-jelenség szerepét és jelentőségét a modern társadalmi átalakulásokban;
- felismerni a történeti kontextust;
- megalapozott véleményt kialakítani az információs szakemberek szerepéről, annak etikai konzekvenciáival együtt; és
- jobban megérteni a társadalmat átjáró információs szolgáltatások mélyszerkezetét.

A tudományterület sajátosságai és a módszertani megfontolások „elegyítésével” Alistair Black megalkotta a tantárgy „ideáltípusának” alapmoduljait:

⁹ Nála: „a létező világok legjobbika” panglossi kritikálansága helyett.

¹⁰ Ez az erős függés az oktató személyétől lehet jó is, és lehet rossz is a tárgy szempontjából. Az információs társadalommal foglalkozó szakirodalmat vastag szemétreteg fedi, amelyet a média szenzációéhes szereplői és a tudomány félperifériájának gondolatrest dilettánsai naponta tovább vastagítanak. Iszonyú mennyiségű félig megrágtott közhely, széles körben terjedő ostobaság várja, hogy fejekbe, szívekbe és tantervekbe küsszon. Hódít a fogalmi zsonglörködés, a „fekete oldal” túlhangsúlyozása, a „Nagy Testvér” emlegetése, miközben az információs társadalmat curriculum-zászlóra tűző trendlovagok gyakorta és szívesen mondogatják, hogy „tulajdonképpen nem is tudjuk, mi is az információs társadalom”. Ennek a tudománynak is megvannak a maga Danikenjei: David Schenk például, akinek „Adatszmozg” című férneműve kurzusok tucatjaiban jelenik meg szakirodalomként, s aki legújabbban a National Geographic szerkesztőinek gondatlansága folytán a fél világnak a „felügyelet alatt álló társadalom” (surveillance society) mumusát mutogatja: a riogatáshoz van elég ereje, a jelenségek következetes rendszerbe szervezéséhez és elemzéséhez nincs.

Az információs társadalommal foglalkozó tárgy ideáltípusa Black (2001) szerint
Az információs társadalom fogalma (historiográfia, teoretikusok, vita)
Tudás, információ és társadalom (bevezetés az információ- és tudásszociológiába, a tudás és az információ közti különbség, kommunikációelmélet, szemiotika, technológiai determinizmus)
Gazdaság
Kormányzat és politika
Kultúra és társadalom
Alternatív deszkriptorok (a „rivális” elméletek szemléje a kockázattársadalomtól a tudástársadalomig)
Történeti információs társadalmak (szóbeliség, írásbeliség, az információtechnológia kultúrtörténete, az információfeldolgozás nagy forradalmai)

Black „ideáltípusa” körül nem szükséges sokat időznünk: erőnei és gyengéi egyaránt számosak, alapvető hibája az, hogy nem differenciál. Megmutatjuk viszont a Varga Csaba és munkatársai által mintatárgyként kifejlesztett – Black ideáltípusához hasonlóan „homogén” – két féléves kurzus moduljait, a közös pontok mellett a sajátunktól eltérő szemlélet és szóhasználat illusztrálása végett.¹¹

Az információs társadalom elmélete. (Varga, 2002)
A globokál világ
Az információs társadalom fogalma
ICT – technológia és informatika
A tudásalapú gazdaság
Az információs társadalom mint Új Társadalom
Az információs polgár és/vagy tudáspolgár
Az információs kor tartalma (e-content)
A magyar információs társadalom
A magyar információs társadalom fejlesztése
A tudástársadalom mint az információs társadalom jövőképe

Ahhoz azonban – fogalmazza meg *Earl* (Earl 2001) –, hogy lefutott kurzusokról, módszertanokról és gyakorlatokról lehessen megalapozottan vitatkozni, még néhány évig várni kell: amíg megfelelő mennyiségű gyúanyag nem halmozódik fel a reflexióhoz, marad a kontempláció.

4. Információs társadalom oktatás Magyarországon

Talán meglepően hangzik, de nemzetközi összehasonlításban Magyarország az információs társadalommal foglalkozó felsőfokú kurzusok tekintetében az élboly egyik legfürgébb és leginkább sokszínű szereplője. A Budapesti Műszaki Egyetemen

¹¹ A tantárgyi modulok mellett a „Mit kell oktatni és hogyan?” kérdésre adott válaszok igazítanak el avval kapcsolatban, hogy a képzés gazdáit mely aspektusokat tartják fontosnak kiemelni. 1. Új, globális tudás, új gondolkodás, az új tudomány átfogó tételeinek ismertetése 2. Globalizáció- és lokalizáció-elmélet 3. Cselekvésemélet, innovációelmélet, információs kori társadalomfejlesztés 4. Komplex emberelmélet, jövőorientált mentalitás, tudásalapú munkaerőpiac.

már évekkel azelőtt, hogy a kilencvenes évek közepén bekövetkezett a társadalmi informatika „emancipációja”, alaptárgyat és kurzusokat tartottunk; 1992-től „információ-történelmi” képzés folyt az ELTE-n; s 1993-ban önálló tárgy oktatása indult meg ismét csak a Műegyetemen „Információs társadalom” címmel, amit 1995-ben már önálló egyetemi jegyzet támogatott. Miközben a világ szép lassan eljutott saját szintetikus kurzusaihoz az információs társadalom témakörében, a BME-n már az egyes modulok önálló tárggyá váló továbbfejlesztésénél tartottunk. A bevezető, ismeretterjesztő jellegű „*Információs társadalom*” című tárgy mellett kurzussá szerveztük a politikai programmá erős „*Információstratégiák*” ismereteit, Black általános információelméleti modulját pedig – féléves tárgyként – „*Az információ társadalomelmélete*” címen vezettük be. Elindult az *információrendszerek kultúrtörténetével* foglalkozó szeminárium, és az *Internet-jelenséget* is egyedileg kifejlesztett tantárgyak követik.

A kilencvenes évek végén az információs társadalom tematikája megjelent a szociológusképzésben,¹² majd sok kicsi, dinamikus főiskola kínálatában.¹³ Megérett az idő, hogy még merészebb vállalkozásba fogjunk. 2001 őszén megkezdtük egy országos kiterjedésű oktató és kutató hálózat létrehozását, amely az „Információs Társadalom Oktató és Kutató Csoportok” (ITOK) nevet kapta.¹⁴

Az ITOK munkatársai oktatóként az adott intézmény alkalmazottai, miközben kutatóként részesei a hazai információs társadalmat vizsgáló különböző kutatási programoknak. A vidéki egyetemek és főiskolák ITOK-jai regionális ismeretterjesztő és „think tank”-szerepet játszanak. Az „Információs társadalom” című tárgy oktatását *hálózatba szerveződve* végzik (tantárgykoncepció, vázlat, tankönyv, szakmai kiadványok, szemléltető anyagok, továbbképzés, tapasztalatcsere). Az adott intézmény profiljába vágó témák művelésével oktatóként és kutatóként is specializálódnak. A befogadó intézmények kísérleti jelleggel, 2 évre hozták létre a csoportokat, ez alatt az idő alatt kutatási tevékenységük segítségével önfenntartóvá kell válniuk.

Az „Információs társadalom oktató és kutató csoport” olyan 1–3 főből álló sejt, amely szervezetileg az adott intézmény valamelyik (téma-barát) tanszékéhez, intézetéhez vagy más szervezeti egységéhez tartozik, vezetőjét relatív szervezeti és pénzügyi önállósággal nevezik ki. A csoportok átlagosan két tárgy oktatásával vannak jelen az intézményben:

¹² 2003-ra a Magyar Szociológiai Társaság évi vándorgyűlésének kiemelt témájává vált az információs társadalom. Az ELTE-n Heller Mária és Dessewffy Tibor neve fémjelzi ezeket a kurzusokat, illetve a korai adaptációt.

¹³ Volt olyan év, amikor a fiatal szociológus-politológus, Pintér Róbert egymaga négy különböző felsőoktatási intézményben vezetett kurzusokat az információs társadalom témakörében.

¹⁴ Az országos kiterjesztésre és a felsőoktatás maradéktalan „lefedésére” való igény természetesen következik a terület stratégiai kezeléséből. „A főiskolákon és egyetemeken ... mindenhol meg kellene hirdetni az *„Információs társadalom”* tantárgyat, amely természetesen tartalmazza az összes fontos új ismeretet, kezdve az információelmélettől az e-demokrácia gyakorlatának oktatásáig” (Varga 2002).

1. „Információs Társadalom” címmel egy olyan alaptárgyat tanítanak, amely – annak köszönhetően, hogy tematikája, tankönyve, szemléltető anyaga és megújuló szakirodalma (elsősorban a naprakészséget biztosító *Infinit Hírlevél* és az *Infonia könyvprogram* révén) biztosított – országosan többé-kevésbé egységesnek tekinthető. A tanárok évente kétszer műhelykonferencián találkoznak, és ezt a „közös” tárgyat saját tapasztalataikkal, innovációikkal folyamatosan fejlesztik.
2. Az „információ és társadalom” tematikáján belül valamely általuk művelt részterületen speciális kurzusokat tartanak

A csoportok munkatársai helyi egyetemi vagy főiskolai kollégáikkal és diákaikkal saját kutatási programokat folytatnak, amelyek részben az információs társadalom *regionális* kutatásának tekinthetők, tehát adott lokalitásokra érvényesen alkalmaznak közös tudásokat, illetve orientálódnak a praxis felé. Mindezek növelik az intézmény vonzerejét és lépéstartásról, frissességről üzennek a szakmai köröknek és a leendő diákoknak is.

3. táblázat

Az „első körben” létrejött és a megalapítás előtt álló ITOK-ok

<i>Név</i>	<i>Város</i>	<i>Megalakulás éve</i>
Széchenyi István Egyetem	Győr	2003
Miskolci Egyetem	Miskolc	2003
BME	Budapest	1999
ELTE Ithaka	Budapest	2002
Eszterházy Károly Főiskola	Eger	2003
Általános Vállalkozási Főiskola	Budapest	2002
Iparművészeti Egyetem	Budapest	2003
Budapesti Gazdasági Főiskola (BGF)	Budapest	2003
Nyíregyházi Tanítóképző Főiskola	Nyíregyháza	2003
Janus Pannonius Tudományegyetem	Pécs	2003
Közgazdaságtudományi Egyetem (BKE)	Budapest	2003
Nyugat-Magyarországi Egyetem	Sopron	2003

A program két irányban folytatódik. Terveink szerint 2004 végére már 25 felsőoktatási intézmény tartozik bele az ITOK-körbe, és az Európai Unió szintjén is pártatlan erejű és hatékonyságú hálózat jön létre.¹⁵ Másfelől a hálózatképzésben rejlő erőt és a „franchise” jellegű elemek (a hasonló szemlélet, a részben közös tananyag és kézikönyvtár), továbbá a mobilitás és az e-learning lehetőségeit kihasználva az ITOK-hálózatot ki kívánjuk terjeszteni a környező országokban élő magyar lakosság szellemi centrumaira is:

¹⁵ A programot a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem gondozza. A csoportok működését az Informatikai és Hírközlési Minisztérium kétéves támogatása teszi elindíthatóvá.

4. táblázat

Város	Ország
Kolozsvár Csíkszereda Marosvásárhely	Románia
Révkomárom	Szlovákia
Szabadka	Szerbia
Eszék	Horvátország
Lendva	Szlovénia
Munkács	Ukrajna

5. *Hogyan tanítsuk az információs társadalommal kapcsolatos ismereteket a középiskolában?*

Hiába vonult be a Sulinet és az Internet a középiskolába a tanulás és a szórakozás hétköznapijainak mindinkább észrevehetetlen szereplőjeként, a globális közösség és az azt összekapcsoló információtechnikai infrastruktúra kérdéskörének szellemi síkon való megközelítése kívül maradt az iskolafalakon. Miközben az információs társadalom kérdéskörét rendre ott találjuk a társadalomelmélet (és a politikai stratégia-alkatás) legnagyobb kihívásai között, ez mindeddig nem minősült közvetítésre érdemes tudásanyagnak a középiskolában. A számítógéphasználat fortélyainak ismerete, a digitális tanulási környezet már régóta téma. Annak közvetítése, hogy mindez miképp ágyazódik be a nagyléptékű társadalmi–gazdasági–kulturális változásokba, milyen jövőképet rajzol ki, milyen veszélyeket idéz fel és milyen kétségeket támaszt, nem talált magának helyet.

Amikor az osztályfőnöki órák időkínálatát kihasználva tíz órás blokkot alakítottunk ki,¹⁶ az a cél vezetett minket, hogy előbb-utóbb minden középiskolához az oktatási programok részeként juthasson el az információs társadalom kérdéskörének néhány különösen fontos összefüggése, és azok intellektuális megközelítése. Az információs társadalom témakörének roppant gazdagságából oly módon válogattuk ki és állítottuk össze az alábbi 10 témát, hogy azok egyszerre feleljenek meg két kritériumnak:

- tartozzanak az információs társadalom jelenségeit vizsgáló tudományok elfogadott diskurzusaihoz;
- olyan kérdéseket öleljenek fel, amelyek a mai középiskolás korosztály számára értelmezhetők, fontosak, s a tanulók mindennapjaiban is gazdag jelentéssel „lekepezhetők”.

¹⁶ Hutai László (Karinthy Gimnázium, Budapest) és Z. Karvalics László (BME).

5. táblázat

A tíz osztályfőnöki óra tematikája

Sorszám	Témakör
1.	A harmadik hullám: az információ- és tudás-alapú jelen és jövő
2.	Balvélekedések és tévhitek – a gondolkodás csapdái
3.	A globális információs társadalom – méretek, rendszerek, evolúció
4.	Gazdaság és pénz az e-korszakban
5.	Az információs társadalom és a politika világa
6.	Egyén és közösség, család és munkahely – változások és választások
7.	Beszéljünk az Internetről és a hálózati polgárokról, a „netizenekről”!
8.	Intelligens város, intelligens közlekedés, intelligens otthon
9.	Kockázatok az információs társadalomban. Jövőkép: Orwell vagy Athén?
10.	A legfrissebb fejlemények: hír- és trendelemzések

Tanári kézikönyvet állítottunk össze, amely tartalmazza a 10 óra javasolt felépítését, témaköreit, az egyes témákhoz rendelt „ismeretsomagokkal” (állítások, adatsorok, illusztrációk, táblázatok). Minden egyes óra témájához hozzátartozik egy-két ajánlott szakirodalmi forrás, a még mélyebb érdeklődés kielégítéséhez pedig további olvasnivalókat és az Interneten elérhető „lelőhelyeket” is kínálunk.

Minden óra anyagához didaktikai javaslatokat teszünk, és olyan forrásokra is felhívjuk a figyelmet, amelyek a tíz részből álló kurzus befejezése után is folyamatosan naprakészen tarthatják mind a tanár, mind a diákok ezirányú tudását. Ehhez a programban résztvevő tanárok számára egy weboldalt építünk, ahol tájékozódhatnak, eszmét cserélhetnek, és újabb szakirodalmi segítséget, illetve háttéranyagokat kaphatnak. A weboldal a tapasztalat-csere mellett a programok bővítésének és standardizálásának is alkalmas eszközévé válhat.

A tanári kézikönyv, az ajánlott olvasmányok, a weboldal és az onnan elérhető további források nagyszerű lehetőséget adnak ahhoz, hogy bárki, bármikor elindíthassa a programot. Szeretnénk füzet formájában is megjelentetni mindezt, hogy még inkább segíteni tudjuk a csatlakozni kívánók munkáját. A legizgalmasabb lépés azonban az volna, ha a programban érintett tanárok párbeszéde, eszmecseréje is kialakulhatna, hiszen így már az első oktatási év tapasztalatai alapján elkészülhetne egy közös „bölcsséggel” továbbfejlesztett, országos elterjesztésre ajánlható program. Mindez azt jelenti, hogy a kipróbálás ütemezés szerinti első fél éve után egy másik fél év szükséges ahhoz, hogy szervezeten bele lehessen vágni a program országos szintű megvalósításába. Annak a megőslésére azonban, hogy a tanárképzésben mikor jelenhet meg általánosan elfogadott tárgyként az információs társadalom tematikája, nem merünk vállalkozni. Ne feledjük: még mindig csak egy folyamat elején járunk.

IRODALOM

- Black, Alistair (2001): *The scope of the syllabus of information society studies. Education for Information* 19. (IOS Press) pp. 245–252.
- Danyi Pál – Gelléri Péter – Z. Karvalics László (1993): *Bevezetés a társadalmi informatikába*. In: *Informatika a felsőoktatásban I.* (Debrecen, 1993) 292–298.
- Duff, Alistair S. (2000): *Information Society Studies*. Routledge, London, 2000
- Duff, Alistair S. (2001a): *Teaching the Information Society*: Guest Editorial to a One-Day Symposium, hosted by the School of Communication Arts, Napier University, Edinburgh, 18th May 2001. *Education for Information* 19 (2001) pp. 227–229. (IOS Press)
- Duff, Alistair S. (2001b): *On the present state of information society studies. Education for Information* 19 (2001) pp. 231–244. (IOS Press)
- Dutton, William H. (1996): *Information and Communication Technologies: visions and realities*. Oxford University Press, Oxford, 1996
- Earl, Shirley (2001): *What to teach or how to teach it? A reflection on „Teaching the Information Society”*. *Education for Information* 19 (2001) pp. 263–265. (IOS Press)
- Hornby, Susan (2001): *Teaching the information society: Pragmatism or pangloss?* *Education for Information* 19 (2001) pp. 253–257. (IOS Press)
- Varga Csaba (2002): *Az információs társadalom oktatása. eVilág*, 2002/10. pp.11–13
- Warner, Julian (2001): *The summary of the day's discussion. Education for Information* 19 (2001) pp. 259–261. (IOS Press)
- Webster, Frank (1995): *Theories of the Information Society*. Routledge, London, 1995
- Z. Karvalics, László (1998): *Information Society and Social Informatics: extended topology of the research fields*. In: *Proceedings of the Conference on Research for the Information Society*, Warsaw, 15–17. October, 1998
- Z. Karvalics László (2001): *Bevezető az információs társadalom tudománytörténetéhez. Információs Társadalom*, 2001/1 (december) 34–48.

Z. Karvalics László

Történész-informatikus, a Budapesti Műszaki-és Gazdaságtudományi Egyetem Információmenedzsment Tanszékének docense, az 1998-ban alapított ITTK (Információs Társadalom-és Trendkutató Központ) igazgatója és az 1992 óta létező Információtörténelem Műhelykurzus vezetője. Számos, információs társadalommal foglalkozó kurzus kidolgozója, szakkönyv és tanulmány szerzője. Nagy siker volt 2000-ben megjelent könyve, az Internettel foglalkozó "Fogpiszkáló a hálózaton,, és sokan forgatják 2002-es, „Az információs társadalom keresése” című tanulmánykötetét is. Kar Kiváló Oktatója (1999), Széchenyi-Ösztöndíjas (2000-től). Folyóiratunk főszerkesztője.